

Znovuobjevený Emil Saudek

Václav Maidl

bamvam@seznam.cz

Informovat cizinu neznamená mi službu práci literárním historikům (ač si jí vážím), slavistům v cizině a jiným odborníkům. Jsou mezi nimi slídíči mně protivní, málo mi záleží na bohemistech, málo na tom, vydráždím-li je k odmlouvání nebo uslyším-li jejich souhlas (Emil Saudek).

Prakticky zapomenutou osobnost Emila Saudka loni znovuobjevily a do kontextu doby vřadily hned dva svazky: *Nalezen v překladu. Emil Saudek (1876–1941)* a *Emil Saudek (1876–1941). Ein Übersetzer und Kulturvermittler zwischen Metropole und Provinz*. Editory českého svazku jsou Lucie Merhautová a Michal Topor a nepřekvapí, že oba jmenovaní jsou ještě společně s Václavem Petrbokem také editory publikace německy psané, neboť obě knihy vznikly jako výstup grantového projektu *Nalezen v překladu. Emil Saudek a židovsko-česko-německé interakce v „kreativním prostředí“ Vídně*. V obou případech se jedná o kolektivní monografie, autorské týmy nejsou ale totožné. Zatímco na české monografii se vedle editorů podíleli také Ines Koeltzsch, Václav Petrbok a Štěpán Zbytovský, v německé k nim ještě přibyli Vratislav Doubek a Josef Vojvodík. Již z toho vyplývá, že nemáme co do činění s totožnou monografií „překlopenou“ pouze do jiného jazyka, a to ani v případě autorů publikujících v obou knihách (s výjimkou několika odstavců u Ines Koeltzsch a Štěpána Zbytovského a kapitoly Michala Topora *Hände. Vznik překladu a knihy, její propagace a recepce* — prakticky stejná je německá verze *Von Ruce zu Hände. Entstehung, Propagation und Rezeption*). Vedle kardinální otázky, kdo to byl Emil Saudek a jakou roli (či role) sehrával ve své době, nás bude zajímat, v čem a jak se obě monografie od sebe liší, stejně jako otázka, zda tentýž autor respektuje při zabývání se stejným tématem ve svých formulacích různorodost potenciálních čtenářů, jimž je publikace určena, konkrétně tedy různorodost německého (a rakouského) a českého prostředí.

K osobě Emila Saudka konstatujme prozatím jen fakta: absolvent práv na vídeňské univerzitě, pocházející z moravského prostředí, židovského původu, českojazyčně orientovaný, bankovní úředník ve Vídni, zabývající se o literaturu, zejména českou, kterou se snaží přiblížit německojazyčné kulturní veřejnosti prostřednictvím překladů (Machar, Březina). V roce 1922 přesídluje i s rodinou do Prahy (syn Erik Adolf Saudek zde 1924 maturuje) a do roku 1930 pracuje na pozici hlavního prokuristy Anglo-československé banky, poté publikuje své příspěvky hlavně v *Prager Börsen-Courier*.

Obě publikace se liší již svým rozsahem — německou tvoří 384 stran, českou impozantních 826. Tento kvantitativní rozdíl je dán už tím, že český saudekovský svazek zahrnuje vedle studií také 129 dokumentů (dopisy, recenze, články, případně jejich podstatné části) o celkovém rozsahu 270 stran. Rozsah je ovšem podmíněn i rozdílnou koncepcí obou svazků. Německá monografie je vystavěna tematicky (Emil Saudek jako zprostředkovatel české literatury ve Vídni na přelomu 19. a 20. století, jeho překlady Machara, Březiny, Masaryka a Rakouse, syn E. A. Saudek navazující na otcovu překladatelskou profesi), zatímco česká akcentuje více životopisnou (a tím pádem i chronologickou) linii, vychází ze široké materiálové báze a v jednotlivých fázích života E. Saudka se soustřeďuje vždy na momenty, které pro něho byly důležité (což nebyla práce v bance, nýbrž jeho projekty žurnalistické a literární, zejména překladatelské). Právě důkladná znalost materiálu a smysl pro detail umožňují badatelům podat plastický obraz Saudkovy osobnosti a jeho činnosti. Oproti německé verzi tak mohou hned na začátku zdůraznit Saudkův niterný vztah k jeho moravskému domicilu v Polničce, který u něho přetrval až do stáří a který od něho přejal také syn. Tuto podivuhodnou provázanost s krajinou dětství bychom spíše než u osobnosti zabývající se moderní literaturou očekávali u autora konzervativnějšího ražení (viz paralelně se rozvíjející Heimatliteratur / literatura domoviny), na druhou stranu lze v Polničce letních měsíců spatřovat pro Saudka podobně šťastné místo, jaké představovaly pro jím adorovaného Březinu Nová Říše a Jaroměřice (jimiž se ale jeho myšlení nijak spoutat nedalo) či pro Saudkovu korespondenční partnerku Růženu Svobodovou Skalka u Mníšku coby místo soustředěné tvorby. Současně tato oscilace mezi letní domovskou krajinou a metropolitní Vídni či později Prahou cosi prozrazuje o Saudkově osobnosti, která se tak při vši inklinaci k otázkám moderní společnosti jeví jako měšťansky, ba až ruralisticky ukotvená (byť se ve vlastní lyrice vzpíná k „vertikalizované touze ‚po nekonečnu‘, kdy kořeny, vazba k zemi jsou proklety“ — Michal Topor, s. 276). Je zřejmé, že tyto biografické detaily jsou — ve spojení se znalostí místní geografie — zajímavější a přitažlivější pro české než zahraniční čtenáře, a proto nebyly v německy psané monografii tematizovány.

Zřetel k jinému vnímání a prioritám publika můžeme postřehnout také v pojetí některých témat pojednaných v obou publikacích. Ines Koeltzsch tak například Saudkovy překlady z tvorby Vojtěcha Rakouse pojímá v „německém“ vydání jako akt překladatelovy loajality k nově vzniklému československému státu (v originále „Akt staatsbürgerlicher Loyalität“) a Saudkův překladatelský výkon zasazuje na pozadí konkrétního srovnání Rakousovy a Saudkovy biografie do širšího rámce života Židů v habsburské monarchii včetně jejího rozpadu. V české verzi se však soustřeďuje na vlastní Rakousovy povídky a jejich překlad a klade si provokativně spíše žánrovou otázku, zda se tu nejedná o návrat k idyle (vzhledem k Saudkovým předchozím překladům „vysoké“ literatury Macharovy či Březinovy). Když se Štěpán Zbytovský zabývá v německé verzi expresionistickým kontextem, v němž se Saudek snažil některé své překlady prosadit, konstatuje pro časopis *Aktion*, že „Saudek sehrával při prezentaci české literatury v nejdůležitější expresionistické publikační platformě marginální roli“ („Saudek spielte also in der Präsentation der tschechischen Literatur in der wichtigsten expressionistischen Publikationsplattform eine marginale Rolle“ — S. 253) a omezuje tak tento „neúspěch“ na jeden časopis, protože celkově hodnotí v závěru této kontextuálně uchopené kapitoly Saudkovo úsilí tak, že „Saudek v někte-

rych fázích ‚expresionistické dekadý‘ nalezl u několika expresionistů spřízněnost se svými úvahami, inspirovanými Březinou, o sociálním a náboženském obrození, jakož i o básnických preferencích a dostal pro své působení zprostředkovatele prostor v expresionistických publikačních platformách (méně než doufal)“ („dass Sauddek in manchen Phasen der ‚expressionistischen Dekade‘ bei einigen Expressionisten Verwandtschaft mit seinen durch Březina angeregten Reflexionen über soziale und religiöse Erneuerung und poetischen Präferenzen fand, und in expressionistischen Publikationsplattformen Raum für seine Vermittlungstätigkeit bekam (weniger als gehofft)“ — S. 262). V českém vydání v závěru téže tematické podkapitoly ovšem sumarizuje poněkud odlišněji: „O soustavnějším Saudkově průniku na stránky významných expresionistických periodik během války každopádně nelze hovořit; navzdory větším plánům šlo spíše o sporadické dotyky“ (s. 475), zatímco výše uvedenou úvahu o spřízněnosti zařazuje na závěr podkapitoly *V souvislostech vídeňského expresionismu* (s. 578). Toto různé umístění stejných konkluzí v textech (při vědomí významu postavení myšlenek sdělovaných v explicitu) svědčí o jiném kladení akcentů pro české a německojazyčné publikum. Jestliže v německojazyčném prostředí je expresionismus vnímám jako podstatná literární záležitost, v českém prostředí takto v literární tvorbě nepůsobil a i jeho recepce byla zpočátku spíše váhavá (srov. Eva Jelínková: *Echa expresionismu. Recepce německého literárního hnutí v české avantgardě. /1910–1930/*, s. 10). Pro německou a rakouskou kulturní veřejnost lze proto neznámého Saudka zasadit do známého kontextu (a tak jej v něm i poněkud „zvýznamnit“), české prostředí skromné Saudkovy výsledky dosažené na tomto poli nechápe jako neúspěch. (Je ovšem třeba připomenout, že ve svém prvním desetiletí nebyl expresionismus programovým hnutím a jeho nálepku dostaly příslušné aktivity tohoto období až ex post — viz obrana Kurta Wolffa, že není „nakladatelem německého expresionismu“ /s. 400/. Sauddek souzněl s těmito aktivitami a publikačními orgány spíše myšlenkově než formálně — to také Štěpán Zbytovský ve svých studiích citlivě rozlišuje.)

Srovnáváme-li tyto publikace, povšimněme si i jejich podoby. Obě jsou vybaveny řadou fotografií osob, míst, knižních obálek i fotokopii korektur překladů — v českém vydání je tohoto materiálu podstatně více a patrně i tato skutečnost přispěla k minimalizaci jeho formátu. V mnoha případech je to však na škodu — nejmarkantněji to vynikne při srovnání fotografií titulního listu sbírky *Hände* a Bílkovy ilustrace k ní. Nakladatelství Böhlau jim věnovalo prostor dvou stránek, české se spokojilo s třetinou jedné stránky pro obě fotografie! Potíže pak nastávají při snaze přečíst vyobrazené textové přílohy — např. text Masarykovy pohlednice Saudkovi si tak český čtenář přečte raději v německém vydání. Myslím, že se tu šetřilo na nepravém místě. Že se dnes šetří na redakční kontrole textů, se již bohužel stalo respektovaným pravidlem a překlepy či jiné technické chyby tu nebudu uvádět (vzhledem k rozsahu publikací jich zase není tolik). Zamrzí však, jestliže renomované nakladatelství Böhlau dopustí takové jazykové omyly jako „**das** Vertragsentwurf“, „dieser deutscher Dichter“, „das slowakischen Liedgut“ a podobně. To vskutku není lichotivá vizitka ani pro nakladatelství, ani pro jinak dobrou publikaci a solidní ediční řadu *Intellektuelles Prag im 19. und 20. Jahrhundert*.

Obsahově ovšem oba svazky svůj cíl splnily: Přiblížily osobnost Emila Saudka a jeho mnohostrannou překladatelskou, žurnalistickou i osvětovou činnost v jejím vývoji a v mnoha kontextech. Za ten nejdůležitější lze považovat kontext předválečné

metropole habsburské monarchie, vytvořený z různých úhlů pohledu a soustřeďující se především na život české menšiny, její spolky a tisk. Jsou tak připomenuti čeští parlamentní zpravodajové Gustav Eim, Josef Penížek a Bedřich Hlaváč, jimž a jejichž kulturnímu zprostředkování je v německé verzi věnována celá kapitola, pozornosti se v české verzi dostane vídeňským slavistickým kruhům stejně jako *Vídeňskému deníku*, *Dělnickým listům*, *Vídeňskému národnímu kalendáři* či *Vídeňským listům* (do všech jmenovaných tiskovin Saudek přispíval) a nemůže chybět ani naskicování kontaktů s představiteli vídeňské literární scény, jako byli z těch „zavedených“ Hugo von Hofmannsthal či Hermann Bahr, ze Saudkových mladších současníků pak Stefan Zweig nebo zejména Hugo Sonnenschein, jehož sbírkami i osobností byl Saudek oslněn.

Svou zprostředkovatelskou roli rozvíjel Saudek obousměrně: Zatímco ve Vídni a z Vídně usiloval svými překlady do němčiny přiblížit hodnotnou českou literaturu rakouské a německé kulturní veřejnosti (mj. také prostřednictvím pražských publikačních orgánů *Čechische Revue* a *Union*), v českojazyčných médiích (např. *Čas*, *Novina*, *Lidové noviny*) informuje o kulturním dění ve Vídni a německojazyčné literatuře. Obdobně jako Machar sleduje po vypuknutí války proměnu atmosféry Vídně coby města příjemného k žití v pevnost nepřátelskou vůči všemu cizímu a podezřelému (= neněmeckému). Ve své překladatelské činnosti vytrvává (koncentrován především na Březinu), v jeho politických názorech je však nejpozději od roku 1917 postřehnutelná česká nacionalizace a vědomí, že budoucnost českého národa není v rakouském soustátí, nýbrž ve státě samostatném. S nově vzniklým státem pak spojuje své naděje jak celospolečenské, tak osobní, v obojím je však zklamán. Je šokován projevy českého antisemitismu, začíná publikovat v českožidovských periodikách. Kromě hektické překladatelské práce znamenají roky 1918–1922 pro Saudka také léta váhání a rozhodování. Uvědomuje si změnu společenské atmosféry a přepólování kulturních center a nakonec v roce 1922 přesídluje do Prahy. V Anglo-československé bance však zaujímá pouze pozici hlavního prokuristy (jeho ambice byly vyšší — Michal Topor, s. 614) a uvědomuje si, že povaha institucí i lidí v nich pracujících zůstává stejná (i na základě své osobní zkušenosti s pracovníky prezidentské kanceláře při překladu Masarykovy *Nové Evropy*). Ačkoli lehce ironicky uznává, že škola dokonalé rakouské byrokracie byla pro prvotní existenci republiky přínosem („Je ovšem pravda, že se naši úředníci s přirozenou českou pílí a otročností, hodné lepší věci, ve službách rakouských naučili svému řemeslu dokonale; nebýt této školy, nevím, jak by se byla správa republiky dopracovala úspěchů, jimž se obdivujeme“ — s. 640), vnímá kriticky proměnu ducha doby: „[Činnost hospodářská] Nabývá za našich dnů jistého lesku: naše doba nebude již patřiti básníkům, profesorům a právníkům. Všichni očekávají spásu od národních hospodářů, od zdatných dělníků, průmyslníků, obchodníků. Mladí lidé nehrnou se již tolik do škamen školních, do služeb státních — učí se jazykům, spěchají do ciziny a do praktického života“ (s. 553). Při porovnání Saudkových mimoprofesionálních aktivit ve Vídni a v Praze lze hodnotit pražská léta jako „všeobecný ústup ze scény“ (Michal Topor, s. 615), i když Saudek ještě nadále publikuje (ale již nepřekládá) a také frekvence jeho příspěvků se snižuje (s výjimkou příspěvků do *Börsen-Courier*, zejména v roce 1930 po skončení kariéry bankovního úředníka).

Saudkova zprostředkovatelská činnost se neomezovala na oblast překladu (byť v dnešní době vnímáme především jeho překladatelské usilování), nýbrž zahrnovala také jeho společenské působení ve vídeňské menšině, kterou chápal jako homogenní

celek stmelény humanitními ideály. Nebere zřetel na ty vídeňské Čechy, kteří se již ve Vídni asimilovali a pro které „vznik Československa nepředstavoval vysněnou budoucnost“ (Lucie Merhautová, s. 495). Jestliže v předválečném období své osvětové práce klade Saudek důraz na uchování národní svěbytnosti vídeňských Čechů, v nové situaci po roce 1918 v nich vidí možného pomocníka pro uskutečňování zahraniční politiky československého státu. Uvědomíme-li si současné migrační procesy, pak se volba, před níž byl postaven každý Čech přicházející do Vídně v 19. století, mezi asimilací a uchováním vlastní národní identity (v literatuře explikováno např. v románu Karla Klostermanna *Za štěstím*, 1895), k čemuž napomáhají posléze založené místní národně orientované spolky, noviny, časopisy a brožury, rázem nejeví tak antikvovaně.

Jak již předesláno, vlastní sféra Saudkovy osobnosti byla ale objevena v překladu. Touto jeho činností se zabývá většina — různě kontextuálně pojatých — kapitol německého vydání a podstatným tématem zůstává i v české publikaci (zejména v kapitolách Michala Topora, Štěpána Zbytovského a Ines Koeltzsch). Hlavně při překladu Březinovy sbírky *Ruce* si byl Saudek sám zpočátku vědom svých omezení a v předmluvě přiznává, že jej přitahuje především síla myšlenek, zatímco „se mi s mými chabými silami po stránce formální všechno nezdařilo tak úplně“ (s. 160). Po kladném přijetí Březinovy sbírky v rakouském a německém tisku jej však jeho překladatelská skromnost opouští. Jako červená nit se pak táhnou výkladem o jeho březinovských překladech výtky a kritické poznámky Camilla Hoffmanna, Otto Picka, Franze Werfela a dalších a Saudkovy hněvivé reakce na ně, přecházející až ve fobii, že si pražští němečtí básníci chtějí vytvořit monopol na překlady z české literatury. S časovým odstupem od tehdejších svárů a po analýze Saudkových překladů dospívá Štěpán Zbytovský k výsledku, který potvrzuje Saudkovo počáteční vědomí o vlastních slabínách: „Na vrcholu hierarchie Saudkových překladatelských intencí tedy — zdá se — stálo zprostředkování myšlenkově-argumentační materie, následované adekvátním zachycením obraznosti, tropiky básně — a teprve zatřetí mu šlo o zachování, resp. vytvoření adekvátní rytmičké a syntaktické formy. S tímto odstupňováním akcentů koresponduje upuštění od rýmu v překladech většiny rýmovaných básní *Rukou*“ (s. 175). Toto objektivní zhodnocení ale nic neubírá na průkopnickém významu Saudkova překladu, jímž se Březina stal známým v německých a rakouských literárních kruzích. (Ladislav Nezdařil jde v *České poezii v německých překladech* ještě dál, když tuto sbírku označuje za „nejlépe a nejnákladněji vypravený tisk české poezie v německém znění vůbec“ – s. 257.)

Je dobře, že osobnost a působení Emila Saudka byly po letech zapomenutí opět připomenuty, a to nejen studiiemi, ale i dobovými dokumenty. Zejména v nich se ukazuje, že jevy a procesy dnes utříděné a pojmenované ve své době teprve procházely vývojem (ať věci samy o sobě, nebo v názorech jejich aktérů). Také Saudek se v nich a z nich jeví jako člověk tápající a hledající. Na jeho cestě je mu velkou oporou myšlenkový svět Otokara Březiny. A připadá-li dnešnímu čtenáři Saudkovo přesvědčení o bratrství a sbratření všech lidí (rok 1920, s. 512) patetické a idealistické, pak jeho hodnocení nebezpečného politického vývoje v Německu z počátku března 1933 vyznívá — v jiném kontextu aktuálně pro české prostředí i dnes: „A ty, s demokracií nespokojený člověče, zvláště ty, československý spoluobčane, občasný vyznavači nebo přinejmenším teoretický pašeráku mánie pohrdání starými parlamentními

institucemi, které dnes přišlo do módy, ty, který chceš skoncovat s ošuntělými poměry à tout prix a toužíš po Třetí říši — pokud jsi upřímný, jak se cítíš, když pomyslíš na to, že například v Německu jsi dnes vržen doprostřed víru destrukce demokratického principu v drtivém soukolí stroje světových dějin, které *ruší veškeré soukromí?*“ (s. 683).

Čtenáři, který chce poznat autentickou kulturní atmosféru ve střední Evropě přelomu 19. a 20. století až do počátku let dvacátých, radím: Nenechte se odradit rozsahem knih a čtěte!

AD:

Lucie Merhautová — Michal Topor (eds.): *Nalezen v překladu. Emil Saudek (1876–1941)*. Institut pro studium literatury, Praha 2022. 826 s.

Lucie Merhautová — Václav Petrbock — Michal Topor (eds.): *Emil Saudek (1876–1941). Ein Übersetzer und Kulturvermittler zwischen Metropole und Provinz*. Böhlau Verlag, Wien — Köln 2022. 384 s.